

Martin Kovanič, M.A., PhD.¹
Ústav sociálního rozvoje
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií
Mendelova Univerzita v Brně

Dezinformácie a ruská propaganda ako bezpečnostné hrozby

Úvod

V kontexte Brexitu a víťazstva Donalda Trumpa v amerických prezidentských voľbách sa slovom roka 2016 podľa Oxford dictionaries stala “post-pravda.” (angl. post-truth) Post-pravdivé sú také tvrdenia, ktoré “označujú alebo sa vzťahujú na okolnosti, za ktorých objektívne skutočnosti majú menší vplyv na utváranie verejnej mienky, než odvolávanie sa na emócie a osobné presvedčenie.”² Post-pravdivosť teda automaticky neodkazuje na šírenie lží, ale na stratu relevancie faktov, čo sa deje aj vo verejnom diskurze. Prostredie, v ktorom sa fakty, alebo objektívne skutočnosti stávajú druhoradými, je vhodným na šírenie propagandy a dezinformácií.

Boj proti propagande a dezinformáciám sa čoraz viac dostáva do centra verejného diskurzu. To sa deje na viacerých úrovniach – na úrovni Európskej únie, na úrovni národných štátov a v rámci technologických spoločností. Európska únia šírenie dezinformácií považuje za jednu z hrozieb a boj proti nej sa stal agendou Európskej služby pre vonkajšiu činnosť.³ Jednotlivé členské štáty taktiež diskutujú o možných odpovediach na túto hrozbu, príkladom je vytvorenie Centra pre boj proti hybridným hrozbám v Českej Republike.⁴ Na úrovni technologických firiem prebiehajú najmä diskusie o zodpovednosti sociálnych sietí za šírenie dezinformácií na ich platformách. Akceptovanie určitej zodpovednosti naznačuje rozhodnutie Facebooku prijať opatrenia, ktoré budú označovať zavádzajúce a falošné správy ako dezinformácie, v prípade že budú šírené na tejto platforme.⁵

Cieľom tohto článku je predstaviť v diskurze často používané termíny dezinformácie, propaganda a informačná vojna a následne zhodnotiť, akým spôsobom môžu byť rizikom pre život v demokratickej spoločnosti. V druhej časti článku budem skúmať dôvody šírenia dezinformácií, nakoľko sú produktom ruskej propagandy

¹ Kontakt na autora: martin.kovanic@mendelu.cz

² ENGLISH OXFORD DICTIONARIES. *Word of the Year* [online]. [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>

³ ESVČ napr. produkuje týždenný Dezinformačný prehľad (Disinformation Review), ktorý identifikuje okruhy dezinformácií, ktoré sa šíri vo verejnom priestore a snaží sa o ich vyvrátenie. Vid' portál: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/9443/Disinformation%20Review

⁴ Pre viac informácií vid' : <http://www.mvcr.cz/cthh/clanek/centrum-proti-terorismu-a-hybridnim-hrozbam.aspx>

⁵ JAMIESON, Amber a Olivia SOLON. Facebook to begin flagging fake news in response to mounting criticism. *The Guardian* [online], 15. 12. 2016 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/technology/2016/dec/15/facebook-flag-fake-news-fact-check>

a akým spôsobom sú považované za hrozbu v prostredí Európskej únie a konkrétnejšie v prostredí Slovenskej republiky.

Dezinformácie a digitálne prostredie

Dezinformácie, ktoré sa v šírja najmä prostredníctvom internetu a sociálnych sietí, sa stali jednou zo súčasných hrozieb. Významnosť tohto problému ilustruje fakt, že napr. v USA väčšina dospelých ľudí - až 62 percent - čerpá správy práve zo sociálnych sietí.¹ V porovnaní s minulosťou sa toto percento neustále zvyšuje. Napriek tomu, že chýbajú dáta, nie je dôvod spochybňovať, že tento trend je prítomný aj na Slovensku. Na sociálnej sieti Facebook má vytvorený profil vyše dvoch miliónov Slovákov a Sloveniek.² Tieto čísla za posledné roky taktiež vykazujú rastúci trend, a tým pádom čoraz väčšie množstvo interakcií prebieha v online prostredí.

Ďalším súčasným trendom je vzrastajúca dôvera v tzv. alternatívne médiá - čiže médiá, ktoré prezentujú iný naratív ako tradičné médiá; v našom geografickom priestore sú často proti-americké, proti-západné a šírja rôzne konšpiračné teórie. Výskum GLOBSEC Policy Institute z prvej polovice roka 2016 ukázal, že na Slovensku až 17 percent obyvateľov dôveruje alternatívnym médiám, zatiaľ čo 72 percent tradičným. Tento problém je ešte výraznejší u mladých ľudí vo veku 19 až 24 rokov, kde je dôvera v alternatívne médiá na úrovni 29 percent.³

Zmes vonkajších faktorov, akými sú kombinácia kríz, ktorým čelí Európska únia, ako aj nárast nespokojnosti obyvateľstva a strata dôvery v tradičné médiá,⁴ v kombinácii s rozširovaním počtu používateľov sociálnych sietí, ktorých pravidlá fungovania podporujú uzatváranie sa v sociálnych bublinách na základe algoritmickej zaujatosti v prospech zapájania sa (komentovania, zdieľania, atď.) na úkor pravdivosti, vytvorili takmer ideálne podmienky pre nástup post-faktuálnej éry.

Dezinformácie, propaganda a informačná vojna

Verejný diskurz často pojmy propaganda a dezinformácia zamieňa pretože ich považuje za rovnocenné. Tieto termíny spolu súvisia, ale nie sú to synonymá. Fallis dezinformáciu definuje ako „zavádzajúcu informáciu ktorej funkciou je niekoho zmiast“⁵. (Fallis 2014, 625) Dezinformácia sa teda odlišuje od nepresnej informácie, ktorá taktiež môže jej recipienta zmiast, ale nebolo to jej primárnym cieľom - dôvodom šírenia takejto informácie môže byť chyba alebo nedbalosť. Samotné dezinformácie

¹ GOTTFRIED, Joffrey a Elisa SHEARER. News Use Across Social Media Platforms 2016. PEW Research Center [online], 26. 5. 2016 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.journalism.org/2016/05/26/news-use-across-social-media-platforms-2016/>

² STATISTA. Forecast of Facebook user numbers in Slovakia from 2015 to 2021 (in million users) [online]. [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <https://www.statista.com/statistics/568836/forecast-of-facebook-user-numbers-in-the-slovakia/>

³ GLOBSEC TRENDS. Central Europe under the fire of propaganda: Public opinion poll analysis in the Czech Republic, Hungary and Slovakia. GLOBSEC Policy Institute. September 2016, s. 10-11. Dostupné z: http://www.cepolicy.org/sites/cepolicy.org/files/attachments/glb_trends_en.pdf

⁴ EDELMAN TRUST BAROMETER. 2017 Executive Summary. Edelman Intelligence. Annual Global Study 2017. Dostupné z: <http://www.edelman.com/executive-summary/>

nadobúdajú rozličnú podobu – môžu to byť klamstvá, propaganda alebo konšpiračné teórie. Hlavným rozdielom medzi nepresnou informáciou a dezinformáciou je teda úmysel zavádzať. Dôležité je podotknúť, že dezinformácia nemusí byť vždy produktom konkrétneho agenta, ktorý ju šíri. Často pred tým, ako sa dostane ku konečnému užívateľovi, putuje rozličnými kanálmi. (Fallis 2009, 6) V reálnom svete môže nadobúdať rôzne podoby, od nepravdivých správ, upravených fotografií, falošných dokumentov až po manipulovane hesiel na Wikipédii.

Z predchádzajúcej formulácie vyplýva, že propaganda sa dá považovať za podmnožinu dezinformácie, ale nie je to dostatočná definícia. Propaganda je „organizovanou formou masového presvedčania so skrytým zámerom a nedostatočným, alebo neexistujúcim zdôvodnením svojich tvrdení“.¹ Navyše, každá propaganda má svoj účel a zámer. Účelom je zmena alebo zachovanie rovnováhy moci v prospech propagandistu. Zámerom je sprostredkovať nejakú ideológiu k publiku, ktoré má podobné ciele - a tým pádom posilniť jeho postoje, správanie alebo oboje.² Propaganda apeluje primárne na city a predsudky, nie na rozum.³ Napriek tomu nepracuje len s dezinformáciami, ale aj s pravdou a polopravdami, prípadne informácie zamlčiava. V súčasnosti je jednou z jej najčastejších podôb tzv. spin doctoring alebo manažment správ, ktorého cieľom je minimalizovať negatívne informácie a potenciálne škodlivé informácie prezentovať v priaznivom svetle.

Propaganda a dezinformácie sa teda líšia v prvom rade svojim účelom, keďže propaganda má za cieľ získanie určitej výhody pre propagandistu, zatiaľ čo cieľom dezinformácie je zmiast' publikum. Rozlišujúcim faktorom je aj obsah, pretože dezinformácie sú vždy zavádzajúce, zatiaľ čo propaganda pracuje aj s pravdivými informáciami a polopravdami. Niektoré zavádzajúce informácie teda môžu byť dezinformáciou aj propagandou zároveň.

Práca s informáciami a dezinformáciami na úrovni štátov za cieľom získania určitej výhody nie je novým fenoménom. Takéto praktiky vedúce k získaniu určitej strategickej výhody pri súperení jednotlivých štátov označuje termín informačná vojna. Martin Libicki vo svojej vplyvnej knihe polemizuje, že informačná vojna je len ťažko uchopiteľný fenomén, ale ponúka aj krátku definíciu – sú to „konflikty, ktoré zahŕňajú získavanie, ochranu, manipuláciu, degradáciu a popieranie informácií“.⁴ Informačná vojna preto môže zahŕňať množstvo rozličných operácií, ktoré spadajú pod viacero kategórií. Podľa Josepha Henrotina môžu zahŕňať:

- útok na siete a informačné infraštruktúry (napr. kybernetická vojna),
- medializované a psychologické operácie (napr. weaponizácia Wikileaks),
- spravodajské operácie v najširšom zmysle slova (vrátane taktického prieskumu),
- stratégie a taktiky, ktorých cieľom je eliminovať vodcov súpera jednak na taktickej a jednak v politickej rovine (napr. podnikanie krokov na diskreditáciu určitého politického kandidáta),

¹ JOWETT, Garth a Victoria O'DONNELL. *Propaganda and Persuasion*. Fifth edition. London: SAGE, 2012, s. 3.

² ibid

³ SMOLÍK, Josef. Propaganda. Známý termín? Definície propagandy pro potreby vzdělávání v občanské výchově. *Media4u Magazine*. 2014, č. 2, s. 54.

⁴ LIBICKI, M. C. *What is Information Warfare?* Washington: National Defense University Press, 1995, s. X.

- strategie a taktiky zavádění (maskování, ukrytí, zatajení, podvod, popíraní).¹

Strategické šíření dezinformací a využívání propagandy ze strany súperiaceho štátu teda môže byť považované za súčasť informačnej vojny.

Dezinformácie a propaganda ako hrozby?

Dezinformácie a propaganda predstavujú riziko, ktoré presahuje individuálny vplyv na jednotlivca konzumujúceho zavádzajúce informácie a dá sa identifikovať aj na úrovni spoločnosti. K najvýznamnejším hrozbám patrí práve vplyv na demokratické procesy a ich deformácia v jednotlivých krajinách, v rámci ktorých sú dezinformácie rozšírené. Tento vplyv je možné ilustrovať na niekoľkých oblastiach.

Prvým efektom je zvyšujúca sa polarizácia spoločnosti. Ten je úzko spojený s už spomínaným čoraz väčším využívaním sociálnych sietí, ktoré sa stávajú primárnym zdrojom informácií a správ v kombinácii s nastavením fungovania týchto platforiem. Sociálne siete sú nastavené tak, aby svojim užívateľom zobrazovali pre nich čo najrelevantnejšie informácie a správy, ktoré zdieľajú ich najbližšie kontakty, a z toho dôvodu vedú k vytváraniu informačných bublín. Takéto uzatváranie sa v informačných bublinách vedie k zvýšenej polarizácii politických názorov v rámci spoločnosti.² Prílišné uzatváranie sa v informačných bublinách, ktorého následkom je čerpanie správ z ideologicky homogénnych zdrojov vedie v niektorých prípadoch dokonca k adoptovaniu extrémistických názorov.³

Ďalším problémom spojeným s dezinformáciami v online prostredí je predstieranie online podpory bežných občanov - tzv. politický astroturfing. Analýza amerických priebežných volieb (tzv. midterm elections) a politickej podpory kandidátov v roku 2010 v prostredí sociálnej siete Twitter a jeho používateľov ukázala, že niektoré politické kampane, ktoré boli prezentované ako spontánne a vychádzajúce od obyčajných občanov, boli organizované centrálnou pomocou sociálnych botov - falošných účtov riadených softvérom, ktoré vyzerajú ako skutoční ľudia.⁴ Zdanie masovej podpory vytvára dojem legitimacy pre politické kampane a politických kandidátov, ktorí by v opačnom prípade pravdepodobne ostali marginálni. Tisíce sociálnych botov na Twitteri bolo identifikovaných aj v prípade podpory pro-Brexit kampane pred referendumom o zotrvaní Veľkej Británie v Európskej únii.⁵

¹ HENROTIN, Joseph. "Intelligence, the First Defense? Information Warfare and Strategic Surprise." IN *Cyberwar and Information War*, VENTRE, Daniel (ed.), s. 83-112. WILEY: Hoboken, USA, 2011. s. 86.

² MITCHELL, Amy, et al. Political Polarization & Media Habits. PEW Research Centre [online]. 21. 10. 2014 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.journalism.org/2014/10/21/political-polarization-media-habits/>

³ WARNER, Benjamin, R. Segmenting the Electorate: The Effects of Exposure to Political Extremism Online. *Communication Studies*. 2010, roč. 61, č. 2.

⁴ RATKIEWICZ, Jacob, et al. Detecting and Tracking Political Abuse in Social Media. International AAAI Conference on Web and Social Media, North America, júl 2011. Dostupné z: <http://www.aaai.org/ocs/index.php/ICWSM/ICWSM11/paper/view/2850/3274>

⁵ HOWARD, Philip a Bence KOLLANYI. Bots, #StrongerIn, and #Brexit: Computational Propaganda during the UK-EU Referendum. COMPROM Research Note, Jún 2016. Dostupné z: <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1606/1606.06356.pdf>

Iným druhom politického astroturfingu je využívanie koordinovaných diskutérov, ktorí v digitálnom prostredí komentujú a zdieľajú politicky motivované články. Toto je problematika, ktorú je akademicky komplikované skúmať a je do veľkej miery neprebádaná. V prostredí Slovenska bolo zmapovaných niekoľko prípadov falošných diskutérov podporujúcich politické strany ako napríklad SMER-SD, Sieť a TIP.¹

V neposlednom rade majú dezinformácie vplyv na politické rozhodovanie jednotlivcov. Procesy rozhodovania sa vždy dejú na základe dostupných informácií, ktoré má rozhodovateľ k dispozícii. Ak súčasťou balíka týchto informácií sú aj dezinformácie, tak bude prijaté rozhodnutie suboptimálne. V tomto prípade sa dá spraviť analógia s klesajúcim počtom zaočkovaných detí a nárastom vplyvu anti-vakcinačného hnutia.²

Jedným z najvýraznejších príkladov šírenia dezinformácií v rámci predvolebného boja je príklad prezidentských volieb v USA z roku 2016. Portál BuzzFeed analyzoval všetky správy, ktoré v období siedmich pracovných dní tesne pred voľbami zdieľali tri najväčšie pravicové a tri najväčšie ľavicové stránky na sociálnej sieti Facebook. Zistil, že pravicové stránky zdieľali až 38 percent správ, ktoré obsahovali dezinformácie alebo kombináciu pravdivých a zavádzajúcich správ. U ľavicových portálov to bolo 19 percent.³

Šírenie dezinformácií a ruská propaganda

O prítomnosti dezinformácií v digitálnom verejnom priestore, a to aj v rámci Slovenska, nie je pochyb.⁴ Taktiež je relatívne dobre zmapovaných viacero mechanizmov, akými pracuje ruská propaganda - či už pri ovplyvňovaní demokratických procesov v západných krajinách, alebo pri šírení dezinformácií a využívaní platených diskutérov.

Jednou z najvýznamnejších aktivít informačnej vojny v roku 2016 bol hackerský útok a následne zverejnenie e-mailov vedenia demokratickej strany na portáli Wikileaks v období pred prezidentským voľbami. Spoločná správa amerických spravodajských služieb - Ústrednej spravodajskej služby (CIA), Federálneho úradu pre vyšetrovanie (FBI) a Národnej bezpečnostnej agentúry (NSA) - z januára 2017 konštatovala s veľkou istotou, že táto akcia bola sponzorovaná ruskou vládou za cieľom diskreditácie demokratickej prezidentskej kandidátky Hillary Clinton.⁵ Obsah e-mailových komunikácií upriamil pozornosť na viacero problémov v rámci

¹ STRUHÁRIK, Filip. Prochádzkovi v kampani na webe pomáhajú falošní diskutéri. Nie je to prvý raz. *Denník N* [online]. 18. 1. 2016 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <https://dennikn.sk/346480/prochazkovi-kampani-webe-pomahaju-falosni-diskuteri-nie-prvy/>

² HOTEZ, Peter. Texas and Its Measles Epidemics. *PLoS Medicine*. Roč. 13, č. 10. Dostupné z <http://journals.plos.org/plosmedicine/article?id=10.1371/journal.pmed.1002153>

³ SILVERMAN, Craig, et al. Hyperpartisan Facebook Pages Are Publishing False And Misleading Information At An Alarming Rate. *BuzzFeed News* [online]. 20. 10. 2016 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/partisan-fb-pages-analysis>

⁴ Vid' napr. zoznam webstránok identifikovaných projektom konšpiratori.sk na <https://www.konspiratori.sk/zoznam-stranok.php>

⁵ NATIONAL INTELLIGENCE COUNCIL. Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections. Intelligence Community Assessment. 6. January 2017. Dostupné z: https://www.dni.gov/files/documents/ICA_2017_01.pdf

demokratických primárných volieb, medzi najvážnejšie patrilo napríklad podkopávanie kandidatúry Bernieho Sandersa zo strany vedenia Demokratickej strany.¹

Šírenie ruskej propagandy je problémom identifikovaným aj v rámci Európskej Únie. Podľa Správy o strategickej komunikácii EÚ s cieľom bojovať s propagandou sa dotýka šírenia niekoľkých meta-naratívov v kombinácii s konšpiračnými teóriami. Presadzované meta-naratívy sa podľa správy do veľkej miery menia v čase, konštantou je prezentovanie západu na jednej strane ako agresívnej a expanzívnej entity, na druhej strane stojacej na pokraji kolapsu. Konšpiračné teórie sa taktiež dotýkajú širokého spektra udalostí, od zostrelenia lietadla letu MH17 nad Ukrajinou, až po snahu zakryť údajné znásilnenie ruského dievčaťa migrantmi v Berlíne - tzv. kauza „Liza“. Za najvýraznejších šíritel'ov ruskej propagandy správa označuje portály Russia Today a Sputnik.² Na šírenie ruskej propagandy sú využívané aj siete lokálnych médií a spriatelených think-tankov v cieľových krajinách.³ Šírenie dezinformácií a rôznych falzifikátov vo verejnej sfére bolo akademicky zdokumentované napríklad v prípade Švédska.⁴

Úlohu šírenia propagandy a vytváranie zdania masovej podpory jej naratívov zohrávajú platení internetoví diskutéri. Zdokumentovaným prípadom sú aktivity Agentúry na výskum internetu („Agentstvo internet Issledovaniya“) so sídlom v Petrohrade, ktorá zamestnáva najmenej 400 ľudí na produkciu stoviek komentárov na spravodajských serveroch a na vedenie účtov na sociálnych platformách Twitter, LiveJournal a ďalších.⁵ Diskutéri pracujú v tímoch s presne určenými úlohami a stratégiami spochybňovania výstupov tradičných médií a šírenia dezinformácií.⁶

Mapovanie šíritel'ov dezinformácií v spojení s americkými prezidentskými voľbami v roku 2016 však ukázalo, že tie nie sú šírené len za účelom propagandy. Častým motívom bol aj zisk z predaja reklamy. Portál BuzzFeed identifikoval viac ako stovku pro-Trumpovských webových stránok so sídlom v Moldavskom meste Veles, ktoré produkovali a šírili dezinformácie. Cieľom prevádzkovateľov týchto stránok bolo maximalizovanie návštev týchto portálov za účelom čo najväčšieho zisku z predaja

¹ SHEAR, Michael a Matthew ROSENBERG. Released Emails Suggest the D.N.C. Derided the Sanders Campaign. *New York Times* [online], 22. 6. 2016 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2016/07/23/us/politics/dnc-emails-sanders-clinton.html>

² DIRECTORATE-GENERAL FOR EXTERNAL POLICIES. *EU strategic communications. With a view to counteracting propaganda*. Policy Department, Directorate-General for External Policies, 2016. Dostupné z: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578008/EXPO_IDA\(2016\)578008_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578008/EXPO_IDA(2016)578008_EN.pdf)

³ SNEGOVAYA, Maria. *Putin's Information Warfare in Ukraine. Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare*. Institute for the Study of War. September 2015, s. 14.

⁴ KRAGH, Martin a Sebastian ASBERG. Russia's strategy for influence through public diplomacy and active measures: the Swedish case. *Journal of Strategic Studies*. Január 2017. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01402390.2016.1273830>

⁵ BUGORKOVA, Olga. Ukraine conflict: Inside Russia's 'Kremlin troll army.' *BBC News* [online], 19. 3. 2015 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-europe-31962644>

⁶ WALKER, Shaun. Salutin' Putin: inside a Russian troll house. *The Guardian* [online], 2. 4. 2015 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/02/putin-kremlin-inside-russian-troll-house>

reklamy. Vysokú návštevnosť im zabezpečovali práve vymyslené správy týkajúce sa prezidentských kandidátov (v prospech Donalda Trampa a neprospech Hillary Clinton), ktoré dosiahli najväčšiu viralitu na sociálnych sieťach¹ Výroba a šírenie dezinformácií v prospech kandidáta Trampa za cieľom produkcie zisku bolo identifikované aj v prostredí USA.²

Ruská propaganda ako bezpečnostná hrozba v rámci EÚ

V súvislosti so šírením zavádzajúcich informácií je za jednu z najväčších hrozieb v rámci Európskej Únie považovaná práve súčasná Ruská federácia. Jakub Kalenský, člen Európskej služby pre vonkajšiu činnosť, v júli 2016 označil ruskú propagandu za hrozbu, ktorá je prítomná vo všetkých členských štátoch Európskej Únie.³ Európsky parlament taktiež v rokoch 2015 a 2016 prijal niekoľko dokumentov, ktoré sa priamo tejto problematiky dotýkali.

Prvým z nich bolo Uznesenie Európskeho parlamentu z 10. júna 2015 o stave vzťahov medzi EÚ a Ruskom. Toto uznesenie, ktoré okrem iného kritizovalo nedodržiavanie ľudských práv v Ruskej federácii, spoluprácu s európskymi populistickými a extrémne pravicovými stranami, obsahovalo aj požiadavku na

„rozvoj posilnených analytických a monitorovacích kapacít zameraných na propagandu, najmä v ruskom jazyku, aby bolo možné identifikovať zámerne skreslené informácie rozširované vo viacerých jazykoch EÚ a rýchlo a primerane na ne reagovať; [Európsky parlament] vyzýva Komisiu, aby bezodkladne vyčlenila primerané finančné prostriedky na konkrétne projekty zamerané na boj proti ruskej propagande a nepravdivým informáciám v EÚ a mimo nej a na poskytovanie objektívnych informácií širokej verejnosti v krajinách Východného partnerstva a aby rozvíjala vhodné nástroje pre strategickú komunikáciu;“⁴

Uznesenie Európskeho parlamentu o revízii európskej susedskej politiky z 9. júla 2015 sa taktiež dotklo problému šírenia dezinformácií a propagandy. V rámci tohto dokumentu, ktorý sa primárne dotýkal možností prehĺbovania vzťahov a spolupráce so susednými krajinami EÚ, Európsky parlament

„vyzýva EÚ, aby posilnila svoju schopnosť čeliť nesprávnym informáciám a propagandistickým kampaniam namiereným proti EÚ a jej členským štátom,

¹ SILVERMAN, Craig a Lawrence ALEXANDER. How Teens In The Balkans Are Duping Trump Supporters With Fake News. *BuzzFeed News* [online], 4. 12. 2016 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/how-macedonia-became-a-global-hub-for-pro-trump-misinfo>

² DEWEY, Caitlin. Facebook fake-news writer: 'I think Donald Trump is in the White House because of me.' *The Washington Post* [online], 17. 11. 2016 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2016/11/17/facebook-fake-news-writer-i-think-donald-trump-is-in-the-white-house-because-of-me/>

³ GOTEV, Georgi. Commission: Russian propaganda has deeply penetrated EU countries. *EurActiv.com* [online], 14. 6. 2016 [cit. 16. 1. 2017] Dostupné z: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/thurs-commission-official-russian-propaganda-has-deeply-penetrated-eu-countries/>

⁴ Plný text dostupný z: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2015-0225+0+DOC+XML+V0//SK>

ktoré sú zamerané na oslabenie ich jednoty a solidarity; vyzýva EÚ, aby posilnila svoju viditeľnosť s cieľom jasne prejsť svoju podporu a angažovanosť vo vzťahu k partnerským krajinám a v rámci nich; zdôrazňuje dôležitosť presadzovania objektívnych, nezávislých a nestranných informácií a slobody médií v krajinách EÚ, ako aj potrebu strategického komunikačného úsilia vo svojom susedstve vrátane jej hodnôt a cieľov, a to prostredníctvom vypracovania komplexnej, účinnej a systematickej komunikačnej stratégie v rámci revidovanej politiky.¹

V novembri 2015 prijaté Uznesenie Európskeho parlamentu o predchádzaní radikalizácii a získavaní európskych občanov teroristickými organizáciami sa venovalo problematike radikalizácie obyvateľstva európskych krajín a ich následného získavania teroristickými organizáciami. Jedným z kľúčových nástrojov v tomto ohľade je práve internet.

„[I]nternetový priemysel a poskytovatelia internetových služieb by mali spolupracovať s orgánmi členských štátov a občianskou spoločnosťou s cieľom presadzovať silné a zaujímavé argumenty zamerané na boj proti nenávisťným prejavom a radikalizácii na internete, ... vyzýva digitálne platformy, aby spolupracovali s členskými štátmi, občianskou spoločnosťou a organizáciami, ktorých oblasťou odbornosti je teroristická deradikalizácia či vyhodnocovanie nenávisťných prejavov, s cieľom podieľať sa na šírení preventívnych správ vyzývajúcich na rozvoj kritického myslenia a na deradikalizáciu, ako aj na hľadanie zákonných spôsobov boja proti oslave terorizmu a nenávisťným prejavom, a aby tým sťažovali radikalizáciu v online prostredí ...“

Online prostredie je tým pádom považované za najviac náchylné na radikalizáciu a šírenie nenávisťných prejavov. Tie sú častokrát práve dôsledkom voľného šírenia rôznych dezinformácií.

Najvýraznejším spôsobom na hrozbu ruskej propagandy upozornilo Uznesenie Európskeho parlamentu z 23. novembra 2016 o strategickej komunikácii EÚ s cieľom bojovať s propagandou tretích strán zameranou proti Únii. Toto uznesenie jasne identifikovalo rastúci a systematický tlak na EÚ a jej občanov zo strany informačných, dezinformačných a živých kampaní zo strany štátov, ale aj neštátnych subjektov ako sú napríklad teroristické skupiny. Uznesenie ďalej jasne identifikovalo Ruskú federáciu, ako jedného z aktérov produkujúcich takéto tlaky:

„[A]nektovaním Krymu Ruskom a Ruskom vedenou hybridnou vojnou v Donbase Kreml' eskaloval konfrontáciu s EÚ; keďže Kreml' zintenzívnil svoju propagandu, pričom Rusko zohráva posilnenú úlohu v európskom mediálnom prostredí, ktorá sa zameriava na vytvorenie politickej podpory ruských krokov v európskej verejnej mienke a na oslabenie súdržnosti zahraničnej politiky EÚ.“²

¹ Plný text dostupný z: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2015-0272+0+DOC+XML+V0//SK>

² Plný text dostupný z: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P8-TA-2015-0410&language=SK>

Toto je podľa parlamentu hrozbou z dôvodu, že “technológie informačnej a komunikačnej vojny sa používajú na legitimizovanie krokov, ktoré ohrozujú zvrchovanosť členských štátov EÚ, ich politickú nezávislosť, bezpečnosť ich občanov a ich územnú celistvosť.” Za týmto cieľom

„ruská vláda využíva širokú škálu nástrojov a prostriedkov, ako sú expertné skupiny (think tanks) a osobitné nadácie (napr. Russkij mir), osobitné orgány (Rossotrudničestvo), viacjazyčné televízne stanice (napr. RT), domnelé tlačové agentúry a multimedialne služby (napr. Sputnik), cezhraničné sociálne a náboženské skupiny, keďže režim sa chce predstaviť ako jediný obhajca tradičných kresťanských hodnôt, sociálne médiá a internetových trolov s cieľom spochybniť demokratické hodnoty, rozdeľovať Európu, získavať domácu podporu a vytvárať dojem zlyhávajúcich štátov vo východnom susedstve EÚ.“¹

Toto uznesenie sa v jeho druhej časti stalo aj nástrojom informačnej vojny, ktorú využíva na svoju propagandu a následnú radikalizáciu európskych občanov tzv. Islamský štát alebo Dá'iš. Riešením tohto problému má byť vytvorenie koordinovaných mechanizmov, ktoré boli nastolené v už predchádzajúcich dokumentoch, za cieľom odhaľovania a boja proti propagande a dezinformáciám. Jedným z doteraz materializovaných výsledkov bolo vytvorenie tzv. East StratCom Task Force v marci 2015, ktorej primárnym cieľom je rozvoj komunikačných produktov a kampaní zameraných na vysvetľovanie politik EÚ v oblasti Východného partnerstva. Jednou z aktivít je aj reagovanie na dezinformácie a snaha o vyvracanie mýtov.

Čo sa týka prostredia Slovenska, dezinformácie a ruská propaganda oficiálne do konca roku 2016 neboli identifikované ako bezprostredná hrozba. Napriek tomu Slovenská informačná služba vo svojej správe o činnosti za rok 2015 identifikovala propagandistické aktivity Ruska namierené voči západu za jednu z oblastí jej záujmu: „V kontexte pretrvávajúceho napätia vo vzťahoch RF so Západom venovala SIS pozornosť problematike snáh RF o ovplyvňovanie verejnej mienky v SR a subjektom, ktoré sa na týchto aktivitách aktívne podieľali.“² Za bezpečnostné riziko a jednu z tzv. hybridných hrozieb považovalo aj ministerstvo obrany Slovenskej republiky v roku 2016 pro-kremľskú propagandu. Dôvodom považovania za hrozbu je to, že vytvára a podporuje informačné kanály a s nimi spojené subjekty, ktoré “širía proruský naratív a spochybňujú hodnotové zakotvenie Slovenska v euroatlantickom priestore.“³

¹ Plný text dostupný z: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0441+0+DOC+XML+V0//SK>

² SLOVENSKÁ INFORMAČNÁ SLUŽBA. *Správa o činnosti SIS v roku 2015*. Bratislava, jún 2016. Dostupné z: <http://www.sis.gov.sk/pre-vas/sprava-o-cinnosti.html>

³ ŠNÍDL, Vladimír. Štát prvýkrát priznal, že ruská propaganda útočí na prozápadné smerovanie Slovenska. *Denník N* [online], 8. 6. 2016 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <https://dennikn.sk/481082/stat-prvykrat-priznal-ze-ruska-propaganda-utoci-prozapadne-smerovanie-slovenska/>

Záver

Dezinformácie, ich jednoduché šírenie a zložité vyvracanie sa stali jednou zo súčasných hrozieb, ktorým čelí Európska únia, predovšetkým v online prostredí. Nenákladná produkcia zavádzajúcich informácií v spojení s meniacimi sa trendmi konzumácie správ zo strany obyvateľstva a klesajúcou dôveryhodnosťou tradičných autorít, vrátane médií, vytvorili podmienky na čoraz jednoduchšie šírenie propagandy ako nástroja informačnej vojny.

Táto hrozba v poslednej dobe vygenerovala verejnú diskusiu, ako aj reakcie vo forme vytvorenia špecializovaných útvarov na boj proti propagande a zmenu vnímania tohto problému zo strany technologických spoločností. Aktivizuje sa aj občianska spoločnosť a mimovládny sektor, ktorých predstavitelia produkujú rozličné iniciatívy upozorňujúce na tento problém, a to najmä v prostredí sociálnych sietí.

Hlavným šíriteľom dezinformácií v Európskej únii a krajinách Východného partnerstva je Ruská federácia. Výzvy čelenia tejto propagande a jej možné negatívne dopady na demokratické procesy si uvedomuje ako Európska únia tak aj čoraz viac členských štátov, a do istej miery aj relevantné inštitúcie na Slovensku. Hľadanie nástrojov na odstraňovanie dezinformácií z verejného priestoru, a to predovšetkým digitálneho, sa stáva jednou zo súčasných výziev.

Dezinformácie však nie sú len dielom propagandy, ich šírenie má aj iné dôvody, ako napríklad produkcia zisku z predaja reklamy - ako potvrdzujú zistenia týkajúce sa amerických prezidentských volieb z roku 2016. Identifikácia producenta dezinformácie z toho dôvodu nie je tým najdôležitejším cieľom. Výzvou pre akademický výskum aj v našom geografickom priestore je štúdium dopadov pôsobenia takýchto dezinformácií na politické rozhodovanie jednotlivcov. Na úrovni politik je potrebná najmä imunizácia spoločnosti voči šíreniu zavádzajúcich správ.

Literatúra

- BUGORKOVA, Olga. Ukraine conflict: Inside Russia's 'Kremlin troll army.' *BBC News* [online], 19. 3. 2015 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z <http://www.bbc.com/news/world-europe-31962644>
- DEWEY, Caitlin. Facebook fake-news writer: 'I think Donald Trump is in the White House because of me.' *The Washington Post* [online], 17. 11. 2016 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2016/11/17/facebook-fake-news-writer-i-think-donald-trump-is-in-the-white-house-because-of-me/>
- DIRECTORATE-GENERAL FOR EXTERNAL POLICIES. *EU strategic communications. With a view to counteracting propaganda*. Policy Department, Directorate-General for External Policies, 2016. Dostupné z [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578008/EXPO_IDA\(2016\)578008_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578008/EXPO_IDA(2016)578008_EN.pdf)
- EDELMAN TRUST BAROMETER. *2017 Executive Summary*. Edelman Intelligence. Annual Global Study 2017. Dostupné z <http://www.edelman.com/executive-summary/>
- ENGLISH OXFORD DICTIONARIES. *Word of the Year* [online]. [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>

- GLOBSEC TRENDS. *Central Europe under the fire of propaganda: Public opinion poll analysis in the Czech Republic, Hungary and Slovakia*. GLOBSEC Policy Institute. September 2016. Dostupné z http://www.cepolicy.org/sites/cepolicy.org/files/attachments/glb_trends_en.pdf
- GOTEV, Georgi. Commission: Russian propaganda has deeply penetrated EU countries. *EurActiv.com* [online], 14. 6. 2016 [cit. 16. 1. 2017] Dostupné z: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/thurs-commission-official-russian-propaganda-has-deeply-penetrated-eu-countries/>
- GOTTFRIED, Joffrey a Elisa SHEARER. News Use Across Social Media Platforms 2016. *PEW Research Center* [online], 26. 5. 2016 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z <http://www.journalism.org/2016/05/26/news-use-across-social-media-platforms-2016/>
- HENROTIN, Joseph. "Intelligence, the First Defense? Information Warfare and Strategic Surprise." IN *Cyberwar and Information War*, VENTRE, Daniel (ed.), s. 83-112. WILEY: Hoboken, USA, 2011.
- HOTEZ, Peter. Texas and Its Measles Epidemics. *PLoS Medicine*. Roč. 13, č. 10. Dostupné z <http://journals.plos.org/plosmedicine/article?id=10.1371/journal.pmed.1002153>
- HOWARD, Philip a Bence KOLLANYI. Bots, #StrongerIn, and #Brexit: Computational Propaganda during the UK-EU Referendum. *COMPROM Research Note*, Jún 2016. Dostupné z <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1606/1606.06356.pdf>
- JAMIESON, Amber a Olivia SOLON. Facebook to begin flagging fake news in response to mounting criticism. *The Guardian* [online], 15. 12. 2016 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z <https://www.theguardian.com/technology/2016/dec/15/facebook-flag-fake-news-fact-check>
- JOWETT, Garth a Victoria O'DONNELL. *Propaganda and Persuasion*. Fifth edition. London: SAGE, 2012.
- KRAGH, Martin a Sebastian ASBERG. Russia's strategy for influence through public diplomacy and active measures: the Swedish case. *Journal of Strategic Studies*. Január 2017. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01402390.2016.1273830>
- LIBICKI M. C. *What is Information Warfare?*. Washington: National Defense University Press, 1995.
- MITCHELL, Amy, et al. Political Polarization & Media Habits. *PEW Research Centre* [online]. 21. 10. 2014 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z <http://www.journalism.org/2014/10/21/political-polarization-media-habits/>
- NATIONAL INTELLIGENCE COUNCIL. Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections. *Intelligence Community Assessment*. 6. January 2017. Dostupné z https://www.dni.gov/files/documents/ICA_2017_01.pdf
- RATKIEWICZ, Jacob, et al. Detecting and Tracking Political Abuse in Social Media. *International AAAI Conference on Web and Social Media*, North America, júl 2011. Dostupné z <http://www.aaai.org/ocs/index.php/ICWSM/ICWSM11/paper/view/2850/3274>
- SHEAR, Michael a Matthew ROSENBERG. Released Emails Suggest the D.N.C. Derided the Sanders Campaign. *New York Times* [online], 22. 6. 2016 [cit. 16. 1.

- 2017]. Dostupné z <http://www.nytimes.com/2016/07/23/us/politics/dnc-emails-sanders-clinton.html>
- SILVERMAN, Craig, et al. Hyperpartisan Facebook Pages Are Publishing False And Misleading Information At An Alarming Rate. *BuzzFeed News* [online]. 20. 10. 2016 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z <https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/partisan-fb-pages-analysis>
- SILVERMAN, Craig a Lawrence ALEXANDER. How Teens In The Balkans Are Duping Trump Supporters With Fake News. *BuzzFeed News* [online], 4. 12. 2016 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z <https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/how-macedonia-became-a-global-hub-for-pro-trump-misinfo>
- SLOVENSKÁ INFORMAČNÁ SLUŽBA. *Správa o činnosti SIS v roku 2015*. Bratislava, jún 2016. Dostupné z: <http://www.sis.gov.sk/pre-vas/sprava-o-cinnosti.html>
- SMOLÍK, Josef. Propaganda. Známý termín? Definice propagandy pro potreby vzdělávání v občanské výchově. *Media4u Magazine*. 2014, č. 2, s. 53-58.
- SNEGOVAYA, Maria. *Putin's Information Warfare in Ukraine. Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare*. Institute for the Study of War. September 2015, s. 14.
- STATISTA. *Forecast of Facebook user numbers in Slovakia from 2015 to 2021 (in million users)* [online]. [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z <https://www.statista.com/statistics/568836/forecast-of-facebook-user-numbers-in-the-slovakia/>
- STRUHÁRIK, Filip. Procházkovi v kampani na webe pomáhajú falošní diskutéri. Nie je to prvý raz. *Denník N* [online]. 18. 1. 2016 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z <https://dennikn.sk/346480/prochazkovi-kampani-webe-pomahaju-falosni-diskuteri-nie-prvy/>
- ŠNÍDL, Vladimír. Štát prvýkrát priznal, že ruská propaganda útočí na prozápadné smerovanie Slovenska. *Denník N* [online], 8. 6. 2016 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <https://dennikn.sk/481082/stat-prvykrat-priznal-ze-ruska-propaganda-utoci-prozapadne-smerovanie-slovenska/>
- WALKER, Shaun. Salutin' Putin: inside a Russian troll house. *The Guardian* [online], 2. 4. 2015 [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/02/putin-kremlin-inside-russian-troll-house>
- WARNER, Benajmin, R. Segmenting the Electorate: The Effects of Exposure to Political Extremism Online. *Communication Studies*. 2010, roč. 61, č. 2, s. 430-444.